

L'Agricultura a Catalunya. Estudi econòmic

Josep Grifoll, J.M. Brunet, I. Busom, A. Gratacós, E. Estebanell
i J. Sogues (1)

Un dels sectors més desconeguts de l'economia catalana és l'agrícola. Diverses raons ajuden a explicar aquest buit; per un cantó, la inexistència, almenys fins ara, d'un sector públic català fort que, entre d'altres coses, s'ocupés de conèixer la realitat des d'un punt de vista global. D'altra banda, a l'agricultura catalana no existeixen pràcticament grans empreses o institucions amb prou gruix com per emprendre aquests estudis globals per l'interès propi, a diferència de, per exemple, el sector industrial o el financer. A més, el que podríem anomenar economia acadèmica s'ha desenvolupat tradicionalment a impuls del sector industrial i del monetari o financer, tot creant un cos de doctrines, teories i instruments d'anàlisi més adients a l'anàlisi de les economies industrials desenvolupades. De tota manera, la importància del tema és indubtable, tant per raons genèriques com específiques de l'agricultura i de l'economia catalana, com recordarem a continuació. Això, en essència, és el que va moure els autors a portar a terme aquest estudi.

Si hom repassa els estudis que s'han fet sobre l'agricultura catalana s'adona que, pràcticament, cap no fa una anàlisi de conjunt mínimament exhaustiva, és a dir, que toqui tots o un grup substancial dels temes típicament inclosos en la macroeconomia. D'altra banda, i malauradament, tampoc no són gaire abundants els estudis monogràfics sobre l'agricultura catalana des del punt de vista econòmic, estudis que, en certa manera, són indispensables per a abordar un estudi de conjunt. En conseqüència hom no pot pretendre que es pugui arribar a afinar en certs aspectes com ho podrien fer estudis monogràfics. (2)

Aquesta visió de conjunt ens ha de permetre tractar els grans problemes de l'agricultura catalana: el de l'ocupació, el de la producció i de la productivitat, el de la rendibilitat, el de la mecanització, etc. D'altra banda, com sabem, Catalunya és un país molt variat, de clima i de sòl. També són variats, en bona part en consonància al que s'acaba de dir, els conreus i els tipus de bestiar que es donen a les diferents contrades. Aquesta varietat, doncs, ens obliga a l'establiment de dos tipus de desagregació: en termes de localització i per tipus de conreus i bestiar. En termes de localització, podem anticipar

que s'ha treballat a un nivell molt desagregat —a nivell municipal—, bé que per poder oferir als lectors una visió global presentem les dades comarcalitzades (comarques de la Generalitat) i, evidentment, també agregades per tot Catalunya.

Pel que fa referència al nivell de desagregació per tipus de conreu i bestiar, el tractament s'ha fet també a nivell molt desagregat, bé que la presentació dels resultats es farà per diferents nivells d'agregació: ramaderia, agricultura —*strictu sensu*— secà-regadiu, herbacis-lleñosos; i pels diferents tipus de bestiar: carn, llet. Aquests són els grans agregats. A nivell inferior, les produccions, etc., es desagregaran per productes que signifiquen entre un 5 per mil i un 1 per cent de la producció agrícola catalana. Més ben dit: el mètode s'ha basat en l'estudi al nivell més desagregat i després s'ha procedit a l'agregació dels resultats al nivell descrit, tant a efectes d'anàlisi com de presentació més global dels resultats.

Val a dir que l'interès de l'estudi de l'agricultura catalana depassa l'àmbit estricte de la pròpia agricultura i el de l'economia catalanes, ja que per raons diverses l'agricultura catalana s'insereix en un marc de relacions amb els altres sectors econòmics de Catalunya (indústria, serveis, sector financer, sector públic) i amb altres economies, particularment l'espanyola. Aquestes interrelacions són especialment rellevants, com veurem, en les qüestions de mà d'obra (mercat de treball, salaris, moviment de població), en les interdependències productives (compres i vendes d'inputs entre el sector agrícola i els altres), compres i vendes a Catalunya i fora de Catalunya, tant pel que fa referència als inputs corrents com els destinats a l'acumulació, al consum de la població o als mercats exteriors.

Finalment, en relació als aspectes més generals del tema, l'agricultura exerceix o deixa d'exercir, segons es miri, un paper rellevant en l'equilibri territorial de Catalunya, tant en els aspectes de població com en els de renda, qualitat de vida, etc.

A grans trets, l'estudi que es presenta ha classificat el material en cinc grans blocs. Una primera part essencialment descriptiva de les magnituds més agregades, tant en termes estructurals com en termes d'evolució històrica recent, que permet situar el lector respecte a quins són els grans problemes i característiques de l'agricultura catalana des del punt de vista econòmic.

En una segona part, també essencialment descriptiva, es presenta l'agricultura catalana actual i a un nivell de desagregació que permeti veure les diferents agricultures a nivell comarcal, des del punt de vista territorial i per a diferents nivells d'agregació de productes, tal com ja s'ha dit. Diguem que, finalment, ens hem inclinat per presentar les dades per comarques de la Generalitat, bé que la informació s'ha elaborat també per comarques agrícoles (Agències d'Extensió Agrària) i províncies.

Una tercera part la constitueix el càlcul dels comptes d'explotació comarcals de l'agricultura, fet que ens permet estimar la renda agrícola i els seus grans components, el consum d'inputs, produccions per càpita, per hectàrea, etc.

La quarta part pretén ser més analítica, tant per la intenció amb què s'ha elaborat com per la metodologia emprada. Per mitjà de mètodes econòmics, vol explicar alguns dels comportaments de l'agricultura catalana: l'ocupació, la mecanització, la producció, l'emigració rural, la dimensió de les explotacions, etc. Afegim també que el nivell de desagregació d'aquesta part és bàsicament la mateixa que s'ha dit en exposar el contingut de la part segona. Així, doncs, permet de calcular, amb els nivells de significació corresponents, diversos paràmetres de l'agricultura catalana: mà d'obra emprada per tipus de conreu (separant el secà del regadiu) o de bestiar, diferències intercomarcals, tipus de maquinària per tipus de conreu, etc., coeficients que es poden comparar amb els teòrics (en termes d'enginyeria agrícola, per exemple) segons diferents tec-

nologies, mà d'obra necessària per diferents nivells de mecanització, conseqüències dels canvis de conreu, etc., estris molt necessaris per a calcular els efectes previsibles d'una determinada política agrària.

En aquest treball no s'han estudiat tots els aspectes rellevants de l'agricultura catalana, ni tan sols els bàsics; així, no s'ha tractat com es formen els preus dels productes agraris, ni les incidències sobre l'agricultura catalana de la política agrària. També hem passat molt per sobre la relació entre el sector agrari i els altres sectors. No s'han tractat tampoc les incidències o possibles incidències de la propera entrada al Mercat Comú sobre l'agricultura catalana, etc.

El treball s'ha centrat en qüestions més estrictament agràries, ja que vam creure que el fet de conèixer l'estructura agrària i alguns comportaments era un punt absolutament essencial per a emprendre qualsevol política agrària amb un mínim de serietat i coherència. Voldríem insistir un cop més en el caràcter macroeconòmic de l'enfocament que hem seguit; així, s'han tractat d'explicar comportaments globals, no comportaments individuals —bé que els globals són el resultat de conductes individuals—; per tant, es tracta de resultats, de conductes mitjanes, de tendències generals; no volen dir, doncs, que qualsevol pagès s'hagi de sentir identificat amb les conductes que la metodologia emprada ha posat de manifest.

Sobretot, hem pretès explicar la situació, veure què passa, més que trobar-ne les causes o, eventualment, suggerir els remeis, qüestions que resten per a una segona fase de la investigació.

Al llarg de les exposicions hem arribat a un conjunt ampli de conclusions, d'entre les quals destaquem les següents:

- 1) Els conreus de regadiu ocupen, per unitat de superfície, molta més mà d'obra, de l'ordre de cinc vegades més, que en la superfície de secà. Dins els cultius de regadiu i secà també existeixen considerables diferències.
- 2) La maquinària destinada a l'agricultura no exerceix tant el paper de substitut de mà d'obra com el de retenidor de mà d'obra, en facilitar al pagès la realització d'algunes de les feines més pesades. També ens fa pensar que, en els llocs menys mecanitzats, la terra es conrea menys intensament.
- 3) Només el 0,25% de l'increment de la població activa dels municipis de Catalunya tendeix a ocupar-se a l'agricultura; la xifra és estadísticament significativa, però, com podem veure, molt petita.
- 4) Contràriament al que hom hauria suposat, la relació entre inversió en maquinària i ocupació no és inversa, sinó directa; per això diem que la maquinària reté, més que no substitueix, la mà d'obra.
- 5) Hi ha escasses diferències en la dimensió de les explotacions, entesa en termes d'ocupació entre les diferents comarques.
- 6) Els conreus de regadiu exigeixen una mecanització per unitat de superfície bastant més forta que els de secà.
- 7) En moltes comarques, la mecanització va estretament associada al nombre de pagesos, més que a l'existència d'unes superfícies de terra a conrear.
- 8) La productivitat marginal de la mà d'obra a l'agricultura és relativament baixa, inferior fins i tot al salari mitjà.
- 9) La baixa productivitat de la mà d'obra és una de les causes fonamentals que expliquen la pèrdua de pagesos.
- 10) Atès el preu de la terra (coherent, en línies generals, amb la seva productivitat), la productivitat del treball i el nivell de salaris (molt lligat a l'evolució dels salaris indus-

- ...ials i els serveis), vista la productivitat física dels sectors i la relativament abundant oferta de llocs de treball no agrícoles en els últims anys o dècades, al capital financer no li surt a compte la compra de terres als preus de mercat i llogar després treballadors.
- 11) La pèrdua de població activa per l'agricultura en cinc anys ha estat el 25% de la població ocupada en el sector el 1970.
 - 12) Al contrari d'allò que hom podia esperar, l'emigració no ha estat menor en les zones on s'ha donat una major producció per persona.
 - 13) Per cada 100.000 pessetes de més de maquinària per pagès, la pèrdua de població activa agrícola augmenta un 3,9%.
 - 14) Com més pagesos per explotació menys pèrdua d'ocupació agrària; és a dir, les explotacions grans (en nombre de pagesos) retenen més la mà d'obra que les petites.
 - 15) Certs conreus (fruiters moderns de secà, plantes industrials, flors, horta de secà, llegums de regadiu, avellaner i ametller de regadiu) es cultiven en explotacions en general molt petites.
 - 16) Sembla que hi ha una forta relació entre la terra que pot cultivar un pagès i l'extensió de les explotacions, és a dir, creiem en la hipòtesi que les explotacions tendeixen a aquella dimensió que pot ésser explotada per un pagès.

El model agrícola català

D'acord amb les consideracions que s'han anat fent en ocasió de comentar els models, podríem concloure que l'agricultura catalana respon a un model d'equilibri dinàmic. Alguns dels elements característics són: la baixa productivitat (marginal) (3) per persona ocupada, amb tendència a situar-se sota el nivell dels salaris. D'altra banda, la productivitat (marginal) de la terra, capitalitzada als tipus d'interès corrents, s'acosta al preu de mercat de la terra.

Aquestes dues primeres característiques determinen o condicionen fortament el sistema de tinença de la terra vigent: la petita explotació familiar, ja que la compra de terres i la contractació de mà d'obra als nivells salarials vigents per a explotar la terra, segons models capitalistes, no resulten una operació rendible, en línies generals.

D'altra banda, s'observa que el volum de les explotacions no és tant una característica geogràfica associada a determinades zones per raons històriques, com més aviat una conseqüència del tipus de conreu. Les terres amb conreus que requereixen molta mà d'obra tendeixen a ésser treballades en petites explotacions (en superfície), mentre que les que requereixen molt poca mà d'obra per unitat de superfície ho són en explotacions de superfície major. De fet, llevat d'algunes excepcions, l'extensió de les explotacions, mesurada en hectàrees, tendeix a aproximar-se a la superfície que pot conrear una persona.

No és gens estrany, doncs, que a mesura que, a causa de la baixa productivitat de la mà d'obra i l'oferta d'alternatives d'ocupació en els sectors agrícoles, els assalariats i els petits propietaris deixin la terra, es produeixi automàticament una elevació de la dimensió mitjana de les explotacions i, ensems, una elevació de la renda agrària per pagès.

En efecte, en l'explotació familiar la renda del pagès o de la família pagesa es compon de l'excedent agrícola i del salari potencial; és a dir, de la suma de la productivitat de la terra i de la mà d'obra. Aquesta renda, a partir de volums d'explotació relativament petits (de l'ordre d'una hectàrea i, fins i tot, inferior a una hectàrea en el cas de conreus de regadiu), supera el salari alternatiu, és a dir, el salari que el pagès podria rebre treballant en un altre sector. Per tant, el pagès no es veu forçat a deixar la terra

si la seva explotació té prou superfície. Contràriament, el pagès de secà, amb explotacions petites, o el que té regadius massa petits, hi surt guanyant si canvia de sector, sobretot si no li cal canviar de domicili més, pot continuar conreant les terres a temps parcial.

En definitiva, el model es mou en un equilibri dinàmic en el sentit que, per un cantó expulsa més pagesos com més progressen els sectors no agrícoles i, per un altre, que els que resten tendeixen a explotar superfícies majors i a obtenir rendes més elevades assolint, doncs, nivells d'equilibri a nivells de renda creixents.

Aquesta emigració rural se substitueix, en bona part, mitjançant la mecanització, de manera que la producció global i en termes físics varia molt poc. Així i tot, la mecanització sembla respondre més a l'existència de mà d'obra agrícola i a una capacitat financera —procedent d'aquell excedent creixent— que no pas a una necessitat (indicada, per exemple, per unes superfícies d'uns determinats conreus que requereixen una determinada maquinària) (4). D'aquí que la productivitat marginal de la maquinària agrícola sol ésser veritablement baixa, i les hores de funcionament, també.

En funció de tot això, doncs, es produeixen alguns fets importants. La renda agrària a Catalunya és baixa, en terme mitjà, però no escandalosament baixa en comparació a la dels altres sectors. Així i tot, és la renda mitjana o la de l'explotació petita. Per tant, el pagès que conreï (sobretot si és en propietat) el doble o el triple de terres en relació a l'explotació mitjana es pot dir que és un pagès, si no ric-ric, benestant. I no diguem res del que n'explota deu o vint vegades més. I, al revés, el pagès que té una explotació molt petita pot ésser realment pobre, amb escassa capacitat financera per a resistir el risc dels anys dolents. Això vol dir, doncs, que a Catalunya encara hi ha molts pagesos pobres, en la mesura que n'hi ha de rics (amb grans explotacions).

Sigui com sigui, s'ha comprovat que l'explotació típica és la que ocupa un sol pagès; per tant, la distribució de la renda agrària a Catalunya és relativament homogènia, si més no en comparació a la distribució de la renda industrial. Com sabem, també a Catalunya el nombre de pagesos a jornal és molt baix en comparació als explotadors directes de la terra.

Aquests comentaris potser ajudin a comprendre (fins a cert punt, evidentment, ja que la cosa és més complicada) perquè l'agricultura i el pagès nord-americà són rics comparats amb els nostres: la terra de conreu per pagès ve a ésser de 10 a 15 vegades més gran que a Catalunya. Ací, un pagès amb 100 o 150 ha. també gaudeix d'un elevat nivell de renda.

Relacionat amb la mecanització es pot situar el tema de la tecnologia. Al model català li correspon una tecnologia *ad-hoc*: atès el tipus típic d'explotació (familiar, de petita dimensió), la tecnologia es basa en molta part en eines polivalents (tractor), de molts usos, però que no permeten maximitzar la productivitat (en comparació amb explotacions molt més grans i especialitzades). D'altra banda, la necessitat de minimitzar el risc els porta (pot ser erròniament) (5) a l'explotació conjunta més que a l'especialització, fet que també és motiu per a la preferència de l'eina polivalent, però no la més productiva.

La petitesa de les explotacions comporta, evidentment, que les innovacions es produeixen en d'altres indrets i que, per tant, la tecnologia es vagi copiant amb més o menys encert i de forma lenta, adaptant-la a les necessitats locals. La difusió «natural» de la tecnologia es fa per imitació —semblantment al que passa, en bona part, en la indústria— (6), amb un cert retard. D'altra banda, la migradesa de la recerca en aquest país és un fenomen prou conegut. El petit pagès no té capacitat per a innovar, sinó, com a molt, per a imitar o per a provar.

Voldríem recordar que, fins a cert punt, el pagès individual té una certa capacitat d'adaptació a les circumstàncies, elasticitat que, a nivell personal i familiar, però també global, resulta de gran utilitat.

Així, quan les circumstàncies familiars es veuen alterades (especialment quan l'oferta de treball per part de l'economia familiar es modifica per raons biològiques o per raons d'herència, etc.) i la superfície de terra per pagès es modifica, hom tendeix a modificar també el tipus de producte a conrear, o a variar la intensitat de conreu (convertir les terres en regadiu, per exemple). Això permet d'optimitzar l'explotació a nivell familiar i retenir més mà d'obra al camp que no passaria en una agricultura capitalista *strictu sensu*.

Evidentment, el model d'agricultura que s'ha descrit és fruit d'una llarga història i es correspon amb unes determinades mesures de política agrària i un moviment de l'economia catalana en general: creació de llocs de treball per part dels altres sectors a les diferents comarques, fet que facilita el pas de l'excedent de mà d'obra agrària als altres sectors (engreixar el model), o totes aquelles mesures més o menys reivindicatives: sosteniment de preus agraris, subvenció als inputs agrícoles (gasoil), congelació relativa d'altres (adobs), baixa fiscalitat, etc.

De fet, moltes d'aquestes mesures són contradictòries entre si, o amb d'altres que es prenen respecte a l'economia espanyola en conjunt, almenys a la llum dels objectius que hom diu defensar. Amb tot, no tocarem aquest tema, ja que d'una forma deliberada fou eludit de l'estudi.

Caldria remarcar dues observacions que no es poden qualificar exactament de conclusions extrems de l'estudi; són, en certa manera, conseqüències de conclusions, però que, al nostre entendre, presenten un interès evident. Ens referim al model econòmic de l'agricultura catalana com a sistema i també a l'extraordinària flexibilitat o capacitat d'adaptació a les circumstàncies canviants que té.

Tot i admetent que de forma marginal o en petita escala coexisteixin d'altres models (gran explotació capitalista, cooperativisme en la producció), potser amb major participació en el futur, la realitat és que el model usual és l'explotació familiar i no una agricultura capitalista, ni una agricultura cooperativa (en fase de producció) ni, evidentment, una agricultura socialitzada. No és el moment d'exposar els trets més característics de cadascun d'aquests models, però sí de remarcar que en un model capitalista l'indicador d'eficàcia, el paràmetre essencial en què l'empresari basa les seves decisions, és el benefici o excedent net d'explotació, model que, sobretot en moments de desajust com els presents, no garanteix precisament —ja que no és el seu objectiu— la maximització de la renda agrícola.

En canvi, el model «agricultura familiar» que regeix a Catalunya pretén precisament maximitzar els guanys de la família pagesa, no el que els economistes anomenen els «beneficis de l'empresari»; en efecte, els pagesos ni saben què són els «beneficis de l'empresari» ni els «excedents nets d'explotació», sinó que intenten maximitzar, senzillament, la diferència entre el que venen i el que compren, és a dir, la diferència entre el valor de les vendes (collita) i les despeses envers tercers: adobs, fitosanitaris, gas-oil, factures del mecànic, jornals si disposen de treballadors (cosa que no és precisament el cas corrent, llevat de la mà d'obra temporera durant la collita), les previsions per reparar la maquinària, etc. En aquesta «diferència», els economistes hi distingeixen, el que podríem anomenar beneficis o excedent net de l'explotació i el valor «atribuïble» a les hores de treball familiar esmerçat en l'explotació, distinció que a la pràctica el pagès no fa i que, per tant, difícilment pot servir de base de llur decisió. Amb la idea de maximitzar aquella «diferència», el pagès pren les seves decisions, tant pel que fa als

tipus de conreus com a les tecnologies emprades, com a la suprema decisió de continuar a la terra o deixar-la, decisió molt cops matisada segons l'edat i altres circumstàncies dels membres de la família.

Aquest model pot semblar poc racional des del punt de vista capitalista. Així —bé que no en desenvoluparem aquí la línia argumental—, si hom accepta la distinció del pagès com a empresari i com a treballador, seria fàcil demostrar la «irracionalitat» del pagès català. Però resulta que el pagès català és empresari i treballador tot d'una peça, i no li cal aquella distinció metodològica dels teòrics del capitalisme (entre beneficis i salaris).

La conseqüència macroeconòmica del model d'agricultura familiar que ara volem remarcar és que, en perseguir la maximització de la renda i no la dels beneficis (capitalistes), l'ocupació i la renda agrícoles són superiors a les que es desprenien d'un model d'agricultura capitalista, puix hem vist que, als salaris actuals, la rendibilitat (capitalista) és molt baixa. Per tant, a igualtat de les altres coses, la producció agrícola és superior a la que hi hauria i, en conseqüència, els preus dels productes agraris són inferiors als que regirien en una agricultura capitalista.

Hem dit a «igualtat de les altres coses» per tal de simplificar el problema i en una primera aproximació. En un model d'agricultura capitalista, l'ocupació seria inferior sens dubte, però els volums de les explotacions serien segurament molt superiors; per tant, la tecnologia també seria diferent, es treballaria per un mercat més ampli (menys autoabastiment local o comarcal), la producció i la renda per càpita (per pagès) serien, doncs, molt probablement superiors, bé que la renda estaria molt més mal distribuïda que ara, que és força igualitària, segons les raons donades en un altre moment.

En d'altres paraules, el model d'agricultura catalana és socialment molt més estable que el model capitalista, en el qual la producció i l'ocupació són conseqüència de la presència (o no) d'uns beneficis; conté, doncs, importants reserves de productivitat i no funciona segons l'òptim teòric. Les reserves es van potenciant en el decurs del temps (a mesura que disminueix la mà d'obra a l'agricultura) i sense grans trencadisses.

D'altra banda, aquesta agricultura poc proletaritzada, tot i que permet a nivell familiar clares explotacions d'uns membres de la família respecte a d'altres, no desperta moviments de solidaritat de classe (treballadors vers uns empresaris, per exemple), llevat dels esporàdics enfrontaments amb l'Administració o, molt de tant en tant, amb intermediaris. Així, les variacions conjunturals de preus dels productes agraris rarament repercuteixen en l'ocupació agrícola, com passa o passaria en un model capitalista.

L'altra conseqüència del model estudiat és l'enorme capacitat d'adaptació de l'agricultura catalana. Capacitat d'adaptació que és possible per les condicions climàtiques, de sòl, etc., és a dir, per les condicions naturals, però que sobretot ho és pel model d'agricultura familiar. Capacitat d'adaptació que permet conjugar i equilibrar bàsicament tres variables: la disponibilitat de mà d'obra (essencialment mà d'obra familiar), la superfície de conreu (de cada família camperola) i els conreus (productes i classes de productes).

Com hem vist, aquesta gran capacitat d'adaptació és possible perquè a Catalunya, gairebé a cada poble i comarca de Catalunya, hi conviuen, perquè són conreus en bona part substitutius (alternatius), conreus que requereixen mà d'obra en quantitats molt diferents —i que sovint van de deu a un, o de cent a un!— per unitat de superfície (mitja hectàrea d'hortalisses requereix una persona; l'equivalent d'una persona és el que es necessita per a portar quaranta o cinquanta hectàrees de cereals). Això ho permet el clima i el sòl i la humitat. Però l'adaptació a les disponibilitats és possible pel model familiar d'explotació que, com dèiem, persegueix maximitzar la renda familiar i no el «benefici de l'empresari». Contràriament, en una agricultura capitalista típica, la selec-

ció de conreus la fa l'empresari en funció precisament del benefici potencial dels diferents conreus alternatius; en funció del conreu «òptim» així triat, l'empresari lloga la mà d'obra necessària. El volum de mà d'obra ocupada en aquest model d'agricultura no ha de coincidir, per cap motiu, per tant, precisament amb la mà d'obra disponible (nombre de pagesos); d'altra banda, les evolucions dels preus agrícoles, per exemple, o de la tecnologia poden portar, com realment ha passat, a òptims (capitalistes) que no tenen perquè significar l'absorció de tota la mà d'obra agrícola disponible.

Aquesta gran capacitat d'adaptació de l'agricultura catalana no és que es doni sense traumes. Evidentment, l'adaptació comporta sovint una variació (a l'alça o a la baixa) de la renda per càpita familiar, tot i que l'adaptació suposi assolir un òptim en termes del model de l'agricultura familiar. D'altra banda, el procés d'adaptació requereix tot sovint el canvi de professió (el pas de l'agricultura als altres sectors), fet que en alguns casos comporta també el canvi de domicili i de gènere de vida, etc., i de vegades continuar amb un règim d'agricultura a temps parcial, etc.

Amb el canvi de sector i la disminució del nombre de pagesos, es produeix un increment de la dimensió mitjana de les explotacions, vista la tendència de l'agricultura catalana (familiar) a explotacions d'un sol pagès. Els trossos de terra dels ex-pagesos passen, en general, a ésser explotats o bé per ells mateixos a temps parcial, o bé a formar part de les explotacions dels pagesos que romanen a la terra (per compra, arrendament o parceria). Les explotacions s'engrandeixen, doncs, a Catalunya —com passa a d'altres llocs— bàsicament per l'increment del nombre de parcel·les; això passa perquè, en el cas habitual, el més interessat a incrementar l'extensió de la seva explotació no té perquè coincidir amb el veí, sinó que tendirà a ésser un empresari dinàmic, o més emprenedor o amb fills grans i amb poca terra i que cerca la terra on la troba, i que només de forma casual serà la del costat.

En conseqüència, paral·lel al fenomen de la pèrdua de mà d'obra, es dona el del creixement en l'extensió de les explotacions i en el nombre de parcel·les per explotació, però solament una molt lenta disminució en el nombre de parcel·les i, per tant, un lent creixement del volum mitjà per parcel·la.

Sigui com sigui, l'excessiva parcel·lació de la terra no sembla ésser un greu problema a Catalunya, atesos els actuals mitjans de comunicació disponibles i en relació al règim d'habitatge del pagès català, el qual tot i reconeixent la importància del mas des de molts punts de vista (sociològics, familiars, històrics), acostuma a viure en nuclis de població, amb desplaçament diari al tros que aquell dia toca conrear, és a dir, solament en els casos comptats de desplaçament en una mateixa jornada laboral a més d'una parcel·la fa que la parcel·lació excessiva incrementi sensiblement el cost de transport. Quelcom de semblant podríem dir respecte a la majoria d'inputs (llavors, adobs, fitosanitaris) i també en relació a la maquinària necessària, molt poc afectats per la parcel·lació.

NOTES

(1) Fundació Centre d'Estudis de Planificació. *L'agricultura catalana. Estudi econòmic*. Fundació Jaume Bofill i Banca Catalana, Barcelona 1980, 276 pàgs.

(2) Sens dubte, com més desagregades són les xifres, més probable és l'error relatiu. En aquest sentit, la depuració estadística ha tendit a eliminar o reduir els grans errors o incoherències, però no ha tractat de corregir dades al nivell més desagregat, ja que l'esforç que hauria requerit superava de molt les nostres possibilitats. La interpretació

dels resultats cal que es faci tenint present aquesta observació.

(3) Quan parlem de baixa productivitat del pagès no volem dir, evidentment, que els pagesos siguin poc treballadors, sinó que la seva feina rendeix poc, per raons diverses: per fer, en part, feines poc productives, per exemple, en conrear poca terra per pagès; a la mala distribució de les terres entre la mà d'obra disponible; al fet que en determinades èpoques de l'any es fan feines de poc rendiment per culpa de la mala combinació de conreus o a causes diguem-ne naturals, en no haver-hi feines complementàries profitoses, etc. En un altre sentit, la baixa productivitat pot ésser deguda simplement a uns preus relativament baixos dels productes agraris i que deixen massa poc marge, preus baixos percebuts a causa d'una mala comercialització (dominada per persones alienes al conreu de la terra, dimensió insuficient de les explotacions i de l'oferta agrària individual, fet que resta força negociadora, etc.), a la poca normalització de certs productes, cosa que encareix la comercialització i resta possibilitats, per exemple, d'exportació, etc.).

(4) Així, es dóna el fenomen curiós que el nombre de tractors per unitat de superfície de conreu a Catalunya ve a ésser el doble que als Estats Units, país que no té fama precisament per l'endarreriment de la seva agricultura, o de l'ordre de quatre vegades més que a la Unió Soviètica. El problema no és típic de Catalunya. A la majoria de països europeus occidentals també és dóna, i potser més acusat. El volum de les explotacions europees, tan petit en comparació als nord-americans, sembla ésser la causa principal d'aquesta gran diferència; l'altra causa important és la composició o estructura de conreus i, si més no en alguns casos, la intensitat en l'explotació de la terra.

(5) Un fenomen semblant es pot observar en la indústria catalana, si més no en certs sectors. Vegeu J. SOGUES J. GRIFOLL, J. MORIST, *La introducció de tecnologia en l'empresa industrial catalana*. Fundació Centre d'Estudis de Planificació.

(6) Vegeu, per exemple, MANDSFIELD, *The Economics of Technological Change* (New York: W.W. Norton, 1968).